

BOŠKO PETROVIĆ

ELŐJÁRÓ BESZÉD AZ IRODALOMRÓL ÉS A KÖZÖNSÉGRŐL VALÓ VITÁHOZ

BEVEZETÉS

Megszoktuk, hogy az irodalmat (szépirodalmat, belletrisztikát) minden meg gondolás nélkül a művészetek közé soroljuk. Pedig az irodalom fogalmában elegendő elem van, amely ezt az osztályozást kérdéssé teheti. Az ezzel foglalkozó értekezések, Arisztotelestől Zsdanovig és legújabbán Hruscsovig is, nemkülönben a katolikus és nemkatolikus egyházi írók, püspökök és más propagandafőnökök szüntelen elmélkedései és irányszabásai elég világosan azt mutatják, hogy az irodalomban — sokkal inkább, mint a festészetben vagy a zenében — van valami, ami — sokkal inkább mint a zenében vagy a festészetben — közvetlenül a gyakorlati igazgatásba, a gyakorlati életbe nyúlik, vagy talán belőle is fakad.

Végül ezt bizonyítja az a tény is, hogy az irodalmat az egész világon tanítják, mint feltétlenül szükséges tantárgyat, s a műveltség elmaradhatatlan elemének tekintik — viszont a festészettel vagy a zenével semmiképpen sem ez a helyzet.

KÉRDÉS

Ha művészet az irodalom, miért olyan sok a hűhó körülötte és miért tulajdonítanak neki akkora jelentőséget? Ha művészet — miért tanítják az iskolában és miért nem tanítanak festészetet vagy zenét is?

Ha nem művészet az irodalom, miért olyan sok a hűhó körülötte és miért tulajdonítanak neki akkora jelentőséget? Miért tanítják az iskolában?

Mi az irodalom?

* Elhangzott Zentán, az írók nyilvános vitáján, bevezetőül.

A MŰVÉSZET FELTÉTELES JELLEGZETESSÉGEI

Művészet alatt ebben az esetben és erre az esetre az alkotást — az ember szellemi alkotóképeségeinek termékét értem. Azt hiszem, hogy itt az érzelmi és az értelmi összetevők valami sajátos szervezetéről és különleges kapcsolatáról van szó (alkotórészei: a plaszticitás — tehát az egész és részei arányának, viszonyának megérzése, a részek és az egész hitelességének és mozgásuk hitelességének megérzése e mozgás értelméhez képest; a részek és az egész következetes és megalkuvás nélküli figyelemmel kísérésének és regisztrálásának erkölcsi és kritikai megérzése, kritikai az iránt, aki regisztrálja és figyelemmel kíséri őket és az iránt, amit regisztrálnak és figyelemmel kísérnek; végül egy — mindig tisztán emberi, tehát nem önálló és természetszerűen feltétlen — kijelentésre, megállapításra, normára, törvényre — kategóriára való egyszerűsítés, ami csak a szellem, tehát az ember világában létezik), ám pillanatanatnyilag nem tartom fontosnak, hogy mélyebben foglalkozzam ezzel. A művészet az a szükséglet, hogy a körülöttünk lévő tárgyakat, mindegyiket a maga mozgásában és valamennyit együttes mozgásukban, a világot rajtunk kívül és bennünk való mozgásában bemutassa és megteremtse szellemünk formuláiban, megteremtse, ne pedig újrateremtse, a humanizálás igen kemény követelményeivel összhangban, tehát az ember hatalmának, abszolút hatalmának alávetve. Szeszélyei — a természet szeszélyeihez viszonyított szeszélyei — hatalmának alávetve, annak a szeszélynek, hogy játsszon, alkotson vagyis végtelenül tartson.

A művészi alkotás végső következményében csak játék, cifraság, szeszély, ha nagyon feltételes is. A kéz mozdulata, a hang színe, a kő formája, a színek játéka, a mese lehelete hallhatatlan érzés.

HÁT AZ IRODALOM

Az irodalmi alkotásba — sokkal inkább, mint a festészetbe vagy a zeneibe — olyan elemek keverednek, amelyek fellelhetők más szellemi ágazatokban: a történelemtudományban, az építészetben, a matematikában, a politikában, a publicisztikában a teológiában, stb. és más művészetekben is. Az irodalom arra törekszik, hogy a maga teljességében adja az életet, abban a pillanatban, amikor áll és amikor mozog, az egyes dolgok anyagában és viszonyaik geometriájában, közvetlenül gondolati — nem pedig alak- és hangbeli — jelentőségében és értelmében. Ezt olyan eszközökkel éri el, amelyekkel az irodalmon kívül is — a tudományokban vagy a filozófiában — általában kifejezik a jelentést és az értelmet: a nyelvvel, szavakkal, amelyeknek — a hangtól vagy a színektől eltérően — értelemben fűzés nélkül is megvan az értelmük.

Az irodalomnak hordalékot kell eltitiztítania, de ez nem minden esetben sikerül. Az irodalmi mű szervezete olyan, hogy a művészi alkotás felé vezető útjában meg is torpanhat, mégis elolvassák, elfogadják, és népszerű lehet. Lehet csupán szórakoztatás és semmi több.

Igaz ugyan, hogy ugyanez a helyzet a zenével és kisebb mértékben a festészettel is, de az irodalomnak ebből a szempontból különleges és sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonítanak: az irodalom szüntelenül kifejez, szüntelenül mond valamit.

TEHÁT

Az irodalomnak tehát nem kell művészetnek lennie. Bármilyen más hibrid is lehet. Ám lehet művészet is.

BEVEZETÉS AZ IRODALOMBA

Az irodalomba való bevezetés nem múlthatatlanul bevezetés a művészetbe is. Az úgynevezett közönség találkozási a zeneművel vagy festménnyel (ha standard művekről van szó), majdnem minden esetben találkozás a művészettel (Velasquez, Beethoven); az irodalmi művekkel nem ez a helyzet (még az Odisseával sem). Amit az irodalom az emberben ébreszt, (és amihez gyakran szól), az nem csupán művészi érdeklődés, hanem nagyon sok mellékes, alapjában véve terhes, ha nem is éppen haszontalan tudás is. A „Háború és béke” olvasóját a történelem, a civilizáció története, a haditudomány, a tánc, a divat, a konyhaművészet területéről vett legváratlanabb dolgok bőséges élvezetben részesítik.

Irodalmi művek olvasása a legritkább esetekben vezet a művészet megértésére, főleg szép szavakkal nyújt élvezetet, fejleszti a kifejezésbeli készséget, a jó modort és szokásokat; nevel. Állásfoglalásra készítet több-kevesebb szellemességgel, kisebb-nagyobb meggyőző erővel, meggyőzéssel vagy erőszakkal.

MOST PEDIG

Az irodalomba való bevezetés vagy az irodalom iskolai tanítása alkalmával figyelembe kellene venni ezeket a feltételeket. Tudni kell, mit tanítunk. Semmiesetre sem művészetet tanítunk. Ez lehetetlen. Például az, hogy zenét és festészetet nem tanítanak, mert senki sem tudja, mit mond-

jon róla, véleményem szerint elég hatásos érv. Művészetet nem lehet tanítani. A művészethez csak eljutni lehet, azt hiszem, mindenekelőtt szenvedéssel.

HANEM

Mindenfélét tanítanak, ami az irodalmat köríti. Írók nevét és korát, a társadalmi helyzetet, háborúkat és más érdekes eseményeket.

Ezt azonban tudni kell és eszerint kell okosan megszervezni a munkát.

ÉS MÉGIS

Am valahol felhangzik majd egy hang. Senki sem tudja, hogy hol. Valahol az első vagy az utolsó padban. A gyakorlati és pragmatikus munkával elfoglalt katedra bizonyára nem veszi észre, semmiképpen sem veszi észre. Egészen bizonyos, hogy tehetetlen lesz.

Akad valaki, aki a „Háború és béke” olvasása közben nemcsak a hercegek, a bálak és a hadjáratok festői látványosságából fog élni az „Odisea” olvasása közben (vajon egyáltalán olvassa-e valaki?) nem azon fog örülni, hogy izzó doronggal kitolták Polyphemos szemét. Talán semmit sem tud majd a rabszolgaság megszüntetése előtti Oroszországról, az achájokról, mégis sokkal többet tud majd, sokkal jobban tud majd, mint előtte bárki. Végzetszerűen.

Ez elkerülhetetlen.

KÉRDJÜK HÁT

Mit tegyünk hát? Mi a fontos számunkra? Az irodalom, mint művészet? Te jószágos isten! Am anélkül, jobb abbahagyni az egészet.

ÉS MÉGIS EGY TANÁCS

Engedjük meg az isten szerelmére, hogy azok, akiket bevezetünk az irodalomba, olvassanak el mindent a maga idejében. Senoáról a felsőbb osztályokban tanulnak, pedig már tizenkét esztendő korbán olvassák. Mint Andersent, mint Winetout, Tom Sawyert. És Janko Veszelinovicot. Csak

ennyit. És a többieknek is megvan az idejük. Az iskola által megszabott idő kétségtelenül túl késő. Akkor már — ha lehetünk — mélyen benne vagyunk a művészetben.

És akkor semmi sem segít.

Vagy pedig, ha nem jutottunk el a művészethez és nem jutunk el hozzá, akkor a szórakozás számára is elvesztünk.

Zenta, 1957. augusztusában.

LÉGER Fernand (Párizsi Iskola):

Virágcsokor. (színes litográfia)